Низами Кәнчәви

НИЗАМИ ҮКСӘК ЈАРАДЫЧЫЛЫГ ИЛ-ҺАМЫНА МАЛИК ОЛАН БИР ШӘХСИ-ЈӘТДИР... ИНСАНА БӘ'ЗӘН ИКИМӘ'НАЛЫ КӨРҮНӘН ҺАДИСӘЛӘРИ НИЗАМИ ҺӘР ДӘФӘ ӘМӘЛИ ЈАРАДЫЧЫЛЫГ ИШИНДӘ ДАҺА АЛДЫН КӨСТӘРИР, ИНСАН ГӘЛБИНИН БУ ӘСРАРӘНКИЗ ФААЛИЈЈӘТИНДӘН ДОҒАН МӘСӘЛӘЛӘРИН ҺАМЫСЫНЫ ҺӘЛЛ ЕДИР.

В. КЕТЕ

СӨЗ СӘНӘТИНИН БАҺАДЫРЫ

М. ГУЛУЗӘДӘ
Филологи елмләри доктору

АӘРБАЈЧАН халгынын даһи шаири Низами Кәнчәвинин анадан олмасындан 825 ил кечир. Лакин әсрләр өтүкчә бир Низами-ја даһа артыг јахынлашыр, ону даһа чох охујур вә севирик. Гәрибләр доламыр, чәзбләр јатагынды ујујур, дүнјанын хәритәсиндән бир чох шәһәрләр силинир, әвәзинә јенидән јараныр. Анчаг Низами унудулмур, онун әсәрләри көчмүр. Әксинә, кетдикчә даһа бөјүк мәсәфәләр гат едир. Инди дүнјанын демәк олар ки, бүтүн халглары. Низамини танујыр, севир.

Бунун сәбәби нәдир? Нә үчүн јамаг кечдикчә Низамини әсәрләри даһа бөјүк һәјат тујғусу кәсб едир вә јашајыр? Әлбәттә, бунун сирри биринчи нөвбәдә Низамини мүстәгил ислә'дадында, әзәмәтли шә'р дүнјасында, сәнәткарлыг гудрәтиндәдир. Бу дүнја шөһрәтини әсла сөрри бир әл ондамыр ки, шаир өз е'чаклар ислә'дадыны нә сарын хидмәтинә вермиш, илк күнләрдән һәјатынын сонуна гәдәр тәлејини халгын тәлеји илә бағламыш, дөвләтләри сарајларын фираваН һәјатынын рәдд едәрәк, сада, јохсул дахмасында вүтәрләр јашамағы, халгын һөкмәдары олмағы өзүнә шәрәф билмишдир.

Низамини јарадычылығы илә сөз сәнәти дөрин интимам-фәлсәфи мә'на тазәлмиш, халгын һәјат мәфкурәсинә хидмәт етмәјә башламышдыр. Онун сәнәт аламинә һаиз тарифи јени вә бөјүк һагигәтләрин мәркәзинә инсан, халг дүрүр:

Чалмы өз халгынын ишинә јара,
Кеҹ-ки әмәлиндән дүнја әәр-хара.
Хош өтрләр сачмаг истә'дын әдәм —
Күл тәк хош хасијјәт өмрдә мудам.

Халгын һәјаты, тарихи кечмиш, онун көкләр, романтик дастанлары вә нағыллары Низами јарадычылығында гидаландыгын күр гајнаглардыр. Низамини өз мөвзулары, гәһрәманлары, дили вә шүүрү илә Азәрбајчан шифаһи халг әдәбијјатына, Азәрбајчанын чанлы халг дилинә, аталар сөзләри вә зәрбүл-мәсәлләринә чох әнәнәм бағлы олдуғуну профессор Һәмид Араслы тәзгиг едәрәк өтрафлы сурәтдә изаһ етмишдирмишдыр. Бөјүк сәнәткарын «Дәдә Горгуд» дастанындан, Азәрбајчан нағылларындан кечмиш сурәтдә истифадә етмәси, әсәрләриндә санчаг, күтүк, нүмунә, мөјанчы, көрдәк, јејлаг, алчыг, одан, хатун вә с. јүзләрчә Азәрбајчан кәлмәләри, аталар сөзләри ишләтмәси буна чанлы сүбутлардандыр.

Даһи шаирин, Азәрбајчана, доғма вәтәнинә вә халгына бағлы олмасы онун әсәрләринин мүәллијјәти, гәһрәманларынын характериндә, төсвир едилән һәјат һадисәләринә, адет вә ән'әнәләрә, тәбиәт мәнзәрәләринә күн кими ашкардыр. Бурадакы көзәлликләрини, онун гышлары, јајлыны сәфасыны Низамини һеч да бир сајјан вә јаранат кими тәсвир етмәдиг, «Хосров вә Ширин» мөвзусуну да бөјүк шәһәрләр силинир, әвәзинә јенидән јарамыр. Анчаг Низами унудулмур, онун әсәрләри көчмәзмиг. Әксинә, кетдикчә даһа бөјүк мәсафәләр гат едир. Инди дүнјанын демәк олар ки, бүтүн халглары. Низамини танујыр, севир.

Бунун сәбәби нәдир? Нә үчүн јамаг кечдикчә Низамини әсәрләри даһа бөјүк һәјат тујғусу кәсб едир вә јашајыр? Әлбәттә, бунун сирри биринчи нөвбәдә Низамини мүстәгил ислә'дадында, әзәмәтли шә'р дүнјасында, сәнәткарлыг гудрәтиндәдир. Бу дүнја шөһрәтини әсла сөрри бир әл ондамыр ки, шаир өз е'чаклар ислә'дадыны нә сарын хидмәтинә вермиш, илк күнләрдән һәјатынын сонуна гәдәр тәлејини халгын тәлеји илә бағламыш, дөвләтләри сарајларын фираваН һәјатынын рәдд едәрәк сада, јохсул дахмасында вүтәрләр јашамағы, халгын һөкмәдары олмағы өзүнә шәрәф билмишдир.

Низамини јарадычылығы илә сөз сәнәти дөрин интимам-фәлсәфи мә'на тазәлмиш, халгын һәјат мәфкурәсинә хидмәт етмәјә башламышдыр. Онун сәнәт аламинә һаиз тарифи јени вә бөјүк һагигәтләрин мәркәзинә инсан, халг дүрүр:

Чалмы өз халгынын ишинә јара,
Кеҹ-ки әмәлиндән дүнја әәр-хара.
Хош өтрләр сачмаг истә'дын әдәм —
Күл тәк хош хасијјәт өмрдә мудам.

Халгын һәјаты, тарихи кечмиш, онун көкләр, романтик дастанлары вә нағыллары Низами јарадычылығында гидаландыгын күр гајнаглардыр. Низамини өз мөвзулары, гәһрәманлары, дили вә шүүрү илә Азәрбајчан шифаһи халг әдәбијјатына, Азәрбајчанын чанлы халг дилинә, аталар сөзләри вә зәрбүл-мәсәлләринә чох әнәнәм бағлы олдуғуну профессор Һәмид Араслы тәзгиг едәрәк өтрафлы сурәтдә изаһ етмишдирмишдыр. Бөјүк сәнәткарын «Дәдә Горгуд» дастанындан, Азәрбајчан нағылларындан кечмиш сурәтдә истифадә етмәси, әсәрләриндә санчаг, күтүк, нүмунә, мөјанчы, көрдәк, јејлаг, алчыг, одан, хатун вә с. јүзләрчә Азәрбајчан кәлмәләри, аталар сөзләри ишләтмәси буна чанлы сүбутлардандыр.

Даһи шаирин, Азәрбајчана, доғма вәтәнинә вә халгына бағлы олмасы онун әсәрләринин мүәллијјәти, гәһрәманларынын характериндә, тә